

حزب در نظام اسلامی

حیات الله یوسفی

کتاب دانشگاه

www.ketab.ir

حزب در نظام اسلامی

حیات‌الله یوسفی

ناشر: انتشارات کانون اندیشه جوان

طراح جلد: وهب رامزی

چاپ اول: ۱۳۹۶

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

قیمت: ۱۵۰۰۰ تومان

چاپ و صحافی: الغدیر

سرشناسه: یوسفی، حیات‌الله، ۱۳۵۱-

عنوان و نام پدیدآور: حزب در نظام اسلامی / حیات‌الله یوسفی.

مشخصات نشر: تهران: کانون اندیشه جوان، ۱۳۹۶.

مشخصات ظاهری: ۱۸۴ص. فرست: نا. شابک:

شابک: 978-600-159-292-8

یادداشت: کتابنامه. یادداشت: نمایه.

موضوع: حزب‌های سیاسی - جنبه‌های مذهبی - اسلام.

شابک: Political parties -- Religious aspects -- Islam

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۶ ج۴/۹۱/۲۳۱/۱

رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۴۸۳۲

شماره کتابشناسی ملی: ۴۸۸۸۹۱۱

تهران: تقاطع بزرگراه شهید مدرس و خیابان شهید بهشتی، پلاک ۵۶

تلفن: ۸۸۵۰۵۴۰۲ - ۸۸۵۰۳۳۴۱

همه حقوق محفوظ است

۹ گفتار
۱۱ مزمه
۱۵ فصل اول: کلیات
۱۵ ۱. نظام اسلامی
۱۷ ۲. حزب
۱۹ الف) تعریف اسلامی حزب
۲۲ ب) نگاه تطبیقی اسلام و غرب
۲۴ ج) سرآغاز فعالیت‌های حزبی
۲۶ د) عوامل رشد و گسترش حزب
۲۸ هـ) نظریه‌های حزب
۳۳ ۳. روش بحث، یا منطق علمی
۳۷ ۴. نگاه دینی؛ تحزب به منزله روش
۴۷ ۵. احزاب و نظام‌های سیاسی
۴۸ الف) احزاب اسلامی و کشورهای مسلمان
۵۱ ب) حزب در تاریخ اسلامی
۵۹ فصل دوم: مبانی و اصول دینی مشروعیت حزب
۶۰ ۱. مبانی هستی‌شناسانه
۶۰ الف) جهان‌شناختی
۶۱ ب) انسان‌شناختی

- ۶۲ ج) جامعه‌شناختی
- ۶۴ ۲. مبانی کلامی و فقهی
- ۶۶ الف) قرآن کریم و مفهوم حزب
- ۶۷ ب) تحزب و اصل عدالت
- ۷۳ ج) مسئولیت اجتماعی و نقد
- ۷۸ د. هماهنگی و تعاون
- ۸۳ س) اس‌ن نصیحت و اصلاح
- ۸۷ ر. شورا و مشورت
- ۸۹ ز) رقابت سالم بر اساس خدمت
- ۹۳ ح) اسلام، حزب و ایت‌آوردت
- ۱۰۰ ط) دعوت به خیر
- ۱۰۲ ی) تحزب به منزله تعهد نسبت به امت
- ۱۰۵ ۳. اصول کلی تحزب و فعالیت ای‌ج‌سی در اسلام
- ۱۰۸ الف) حاکمیت الهی
- ۱۱۲ ب) مصلحت
- ۱۱۴ ج) وحدت نظام اسلامی و اتحاد جوامع مسلمان
- ۱۲۵ فصل سوم: ویژگی‌ها و کارکردهای حزب در اسلام
- ۱۲۷ ۱. ویژگی‌ها
- ۱۲۷ الف) قانونمندی
- ۱۲۷ ب) پرهیز از قدرت‌طلبی منفی
- ۱۳۱ ج) همکاری و تعاون با سایر احزاب
- ۱۳۲ د) مدیریت لایق
- ۱۳۵ ۲. کارکردها
- ۱۳۶ الف) برنامه‌سازی
- ۱۳۷ ب) سازمان‌دهی
- ۱۴۰ ج) کادرسازی

- د) نظارت و تقد قدرت ۱۴۱
- ه) مشاور حکومت ۱۴۴
- و) آموزش عمومی ۱۴۶
- سییح سیاسی ۱۴۹
- فصل چهارم: نظام اسلامی و فعالیت‌های حزبی ۱۵۱
۱. رابطه حزب سیاسی و حاکم اسلامی ۱۵۲
- حزب و نهاد مرجعیت دینی ۱۵۶
۳. احزاب اپوزیسیون در نظام ولایی ۱۶۰
۴. حزب سیاسی و انتخابات ۱۶۳
- جمع بندی نتیجه گیری ۱۶۵
- کتابنامه ۱۶۹
- فهرست آیات ۱۷۷
- فهرست روایات ۱۸۱
- نمایه اعلام ۱۸۳

مقدمه

در آرزو مدرن و به‌خصوص در نیمه اول و دوم قرن بیستم، امواج جدیدی از تفکر و فعالیت‌های سیاسی در جهان مطرح شد. در این امواج، به شکل بسیار روشن و متمایز از قبل، بر ارزش مردم و شهروندان در جامعه تأکید می‌شد. یکی از وجوه مشخص تفکر و فعالیت سیاسی جدید تأکید بر شعار مردم‌سالاری، حق عمومی، مشارکت فعال مردم در فعالیت‌های اجتماعی و پیش‌برد اهداف جمعی در عرصه سیاست بود.

به طبع نقش مردم با مشارکت فعال، آنها در عرصه‌های اجتماعی و به‌خصوص عرصه سیاست، از مهم‌ترین موارد توجه اندیش‌ندان و متفکران مدرن بود. این مشارکت در عرصه سیاسی - از یک بعد - با فعالیت‌های منظم و قانونمند عملی شد که با تأسیس و هدایت احزاب سیاسی عینیت یافت. شکل‌گیری احزاب سیاسی، نمونه‌ای روشن از وجود مردم‌سالاری و فضای باز سیاسی برای مشارکت فعال مردم در حکومت بود. مشارکت مردم به صورت ساده و عمومی در قالب برگزاری انتخابات آزاد مردمی و رأی‌گیری برای انتخاب مستقیم، رئیس دولت و انتخاب نمایندگان پارلمان و... مبین بعد دیگر مردم‌سالاری و نقش فعال آنها بود.

نیمه دوم قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم، دوره رشد و شکوفایی احزاب سیاسی در جهان سیاست بود. همان‌گونه که احزاب سیاسی نشان‌دهنده نقش رسمی، فعال و نهادینه مردم و شهروندان در سیاست هستند، مبین ظرفیت نظام برای پذیرش دیدگاه‌های مختلف درباره سیاست و مدیریت جامعه نیز می‌باشند. نکته دیگر درباره احزاب سیاسی این است که وجود آنها، نشان‌دهنده رقابت مسالمت‌آمیز و بازی سیاسی روشمند در عرصه کلان اجتماع خواهد بود.

تا قبل از قرن نوزدهم، تنها انواع دسته‌ها و گروه‌های اجتماعی و سیاسی وجود داشتند که در جامعه سیاسی اروپا فعالیت می‌کردند و هیچ‌وقت به صورت سازمان پیچیده و شفاف نبودند. نمونه این نوع فعالیت‌های جمعی ساده در ایتالیا و یونان سابق شناخته شده است.^۱ در دوره‌های مختلف تاریخی کشورهای اسلامی و غیراسلامی در گذشته، گروه‌ها و دستجات مختلفی در مناطق مختلف وجود داشتند و بعضاً هم از سازمان‌دهی و تشکلات مناسبی برخوردار بودند؛ اما از نیمه دوم قرن نوزدهم به بعد، احزاب به عنوان حلقه میانی بین حکومت و مردم و به مثابه ابزاری مهم برای مبارزه در عرصه فعالیت‌های سیاسی، در تفکر غرب سر برآوردند.^۲ در این دوره، گروه‌های فعال سیاسی در قالب احزاب دارای آثار کرده، ویژگی‌های خاص بودند که در گذشته سابقه نداشت.

شکی نیست که احزاب سیاسی، تجربه‌آشنای سیاست و فرهنگ مشارکت مردمی در کشورهای اسلامی نیز بوده است. طور این است که کشورهای اسلامی این تجربه را به مرور زمان و با گسترش فرهنگ مردم‌سالاری و تأکید بر نقش مردم در سیاست تجربه کردند؛ با این تفاوت که احزاب اساساً در این کشورها، مطابق با فرهنگ، ارزش‌های بومی و سیاست آن شکل گرفته و با هم‌ساز شدن با رفتارهای و تشکیلاتی کمابیش یکنواختی شناخته شدند.

تأکید فرهنگ اسلام بر اصل مشورت، مسئولیت‌های اجتماعی و نقش فعال مردم در سیاست و مدیریت اجتماع، زمینه‌ساز اصلی ایده حزب و فعالیت گروه‌های سیاسی در جوامع اسلامی بود. این نقش، به‌خصوص در یک سده اخیر، تعارضات متفاوتی را پشت سر گذاشته است، به‌گونه‌ای که باعث ذهنیت‌های مثبت و گاه منفی شده است؛ به عنوان مثال، تجربه‌های عمده و موفق احزاب سیاسی در کشورهای اسلامی برای پیش برد مبارزات سیاسی آنان علیه حکومت‌های جور، مشارکت‌خواهی سیاسی بخشی از مردم، رهبری انقلاب‌های اسلامی و دفاع از کشور و کیان اسلامی و مدیریت موفق دولت اسلامی بوده است. این تجربه‌ها، عامل شکل‌گیری نگرش مثبت و نویدبخش خدمات و موفقیت‌های بعد شده است.

۱. جان بلاندل؛ حکومت مقایسه‌ای؛ ص ۱۶۸.

۲. حسین علی نوزدی؛ احزاب سیاسی و نظام‌های حزبی؛ ص ۵۶.

با وجود این، احزاب اسلامی در مواردی نیز موفقیت و تجربه چندان مثبتی نیز نداشته‌اند که این امر می‌تواند مبین ناکارآمدی احزاب در نظام اسلامی و البته بروز ذهنیت‌های منفی باشد؛ اما در عین حال شکی نیست که جایگاه روشن و برجسته احزاب و نقش تأثیرگذار آنها در جامعه و نظام اسلامی انکارپذیر و خالی از فایده نیست. آنچه در این راستا مهم است، توجه و شناخت دقیق جایگاه واقعی احزاب در ساختار کلان نظام اسلامی، موقعیت نهادی، نقش‌ها، کارکردها و تأثیرگذاری‌های مؤثر آنان برای مصالح امت اسلامی است؛ به‌خصوص آنکه لازم بود این امر در ارتباط روشن با سایر نهادها و خصوصاً با توجه به هویت اسلامی، مبانی مشروعیت مقبول و نگاه بومی به احزاب در کشورها: اسلام مورد مطالعه قرار گیرد.

نوشته‌های سرچشمه در این ارتباط سامان یافته است؛ متمرکز بر یافتن پاسخ این مسئله است که جایگاه احزاب در مجموعه نظام اسلامی و نقش نهادی و رفتاری آن در فعالیت‌های کلان اجتماعی چیست؟ وقتی از حزب و جایگاه آن در نظام اسلامی بحث می‌کنیم، مراد این است که «فعل احزاب» [به عنوان نهادی تأثیرگذار] در ساختار کلان نظام اسلامی و نقش آن در این مجموعه مورد بررسی قرار خواهد گرفت؛ برای مثال، بیان خواهد شد که احزاب سیاسی در مجموعه کلان نظام اسلامی، به عنوان یک نهاد فعال اجتماعی و سیاسی و در موقعیت میانی بین «رژیم» نهاد جامعه اسلامی [نظام سیاسی] و سطح ساده اجتماع تعریف می‌شوند. طبعاً، ویژگی‌ها، کارکردها و ارتباط ارگانیک آن با سایر مجموعه‌ها و اجزای فعال این نظام کلان اجتماعی [البته مطابق با مبانی، اصول و فرهنگ اسلامی] بیان خواهد شد.

مطابق با این مسئله، در ابتدای هر متن علمی محتاج تعریف مفاهیم اصلی، سابقه تاریخی و نگاه اجمالی به انواع، ویژگی‌های ساختاری، تحولات مفهومی و روش علمی خواهیم بود که این مهم در فصل اول بیان خواهد شد. فصل‌های بعد مربوط به مبانی دینی، مشروعیت اسلامی، کارکردها و ویژگی‌های خاص و البته بیان پاسخ سؤال اصلی تحقیق خواهد بود و نتیجه‌گیری در بخش پایانی قرار خواهد داشت.